

FENNA DIEMER-LINDEBOOM

Op de bres voor
bijbelse gerechtigheid

F.T. Diemer-Lindeboom (1912–2004)
promoveerde in 1937 in de rechten.
Zij was, na Gezina van der Molen, de tweede
vrouw die aan de VU de doctorstitel verwierf.
Sinds 2005 dragen vier VU-leerstoelen
voor ‘vrouwelijk wetenschappelijk talent’
haar naam.

Peter Bak

Misschien zijn twee wandelingen wel richtinggevend geweest voor de levensloop van Fenna Lindeboom. De eerste wandeling voerde langs het water van de Burgel in Kampen, waar haar grootvader, Lucas Lindeboom, hoogleraar was aan de Theologische Hogeschool. Fenna was een jaar of elf, twaalf: pienter, leergierig en niet bang uitgevallen. ‘Jij moet naar het gymnasium’, zei grootvader tegen zijn kleindochter. Geen alledaagse aansporing: in Kampen werden meisjes niet eens tot het gymnasium toegelaten. Op Fenna’s vraag waarom zij dan zo nodig gymnasiaste zou moeten worden, antwoordde Lindeboom: ‘Daar zal je het Nieuwe Testament in de grondtekst leren lezen. Hoe zal je anders een fout in de preek kunnen opmerken?’ Volgens grootvader Lindeboom, die er zelf niet voor was teruggedeinsd tegen Abraham Kuyper op te staan, moest Fenna haar kritische zin ontwikkelen, ten einde later stevig en zelfbewust in de maatschappij te kunnen staan.

De tweede wandeling vond een jaar of tien later plaats, in 1935, na het behalen van haar meesters titel aan de Vrije Universiteit, waarmee Fenna tot het nog zeer selecte gezelschap van vrouwelijke gereformeerde academici was toegetreden. ‘Kind, nu hebben je vader en ik je laten studeren’, zei haar moeder tijdens een avondwandeling door Amsterdam. ‘We zouden graag willen dat je ons één ding belooft: als er vanuit de samenleving een beroep op je wordt gedaan, dan moet je het doen — als

het enigszins kan.' Want het was de hoogste tijd dat ook vrouwen gingen meedenken en meepraten over de problemen in de maatschappij. Fenna's moeder had er zelf al een aanzet toe proberen te geven. Ze was in 1917 een van de oprichters van *Christelijk Vrouwenleven* geweest, een maandblad waarin huishoudelijke en opvoedkundige wenken samen opgingen met artikelen van politiek-maatschappelijke snit. Met hun opvatting dat passief vrouwenkiesrecht niet op gespannen voet stond met de Bijbel, gingen de redactrices, onder wie Fenna's moeder, regelrecht in tegen de lijn van de Antirevolutionaire Partij (ARP) en de Gereformeerde Kerken. Ook hun standpunt dat de ongehuwde vrouw beroepsarbeid moest kunnen verrichten, was niet bepaald onomstreden.

'VROUW, DAAR MOET JIJ EENS OVER SCHRIJVEN' — Fenna Tjeerdina Lindeboom werd op 10 september 1912 geboren in Gorkum, waar haar vader predikant was. Ze was het achtste kind — niet het laatste. Na haar zouden nog drie baby's in de wieg worden gelegd. Toen Fenna anderhalf jaar oud was, nam haar vader een beroep aan naar Amsterdam, waar het omvangrijke gezin een woning aan Prinsengracht 704 betrok, tussen de Vijzelstraat en de Reguliersgracht. De meisjes sliepen op de ene helft van de bovenste etage, door hun vader Maagdenburg genoemd; de bedden van de jongens, ook die van Gerrit, de latere VU-hoogleraar, stonden aan de andere kant, op het grondgebied van 'Heerenveen'.

Fenna ging in 1924, overeenkomstig de wens van haar grootvader, naar het Gereformeerd Gymnasium, samen met haar achternichtje Truus Lindeboom. Sinds hun zesde jaar waren de twee onafscheidelijk; huiswerk maakten ze altijd samen. 'Het was een ontzettend fijne tijd', keek Fenna jaren later op haar gymnasiumtijd terug. 'We hadden een aantal heel goede leraren.' Die stimuleerden haar leergierigheid en voedden haar wens te gaan studeren. Fenna dacht enige tijd aan sociale geografie, maar haar keuze viel tenslotte op rechten.

Niet dat een carrière in de advocatuur haar trok. De maatschappelijke invalshoek van de studie gaf de doorslag: wat is recht? wat is onrecht? wat goed? wat fout? Tijdens haar studie, waarmee ze in 1930 begon, probeerde Fenna zoveel mogelijk wetenschappelijke bagage te verzamelen, om later goed uit de voeten te kunnen op het — door mannen gedomineerde — terrein van politiek en maatschappij. Zo bezien

vormden de woorden waarmee haar moeder zich in 1935, na Fenna's afstuderen, tot haar richtte, meer een slotakkoord dan een opmaat. Engagement was haar thuis namelijk met de paplepel ingegoten; vader stimuleerde moeder voortdurend om in *Christelijk Vrouwenleven* actuele onderwerpen aan te snijden: 'Vrouw, daar moet jij eens over schrijven.'

DOCTOR **HUISVROUW** — Toen Fenna in 1935 voor haar doctoraal rechten slaagde, had ze sinds twee jaar verkering met de Rotterdamse jurist Evert Diemer, die ze in de collegebanken had leren kennen. Beiden besloten te gaan promoveren. Diemer, wiens vader directeur en hoofdredacteur van het dagblad *De Rotterdammer* was, wijdde zijn proefschrift aan de staatsrechtelijke regeling van de drukpersvrijheid; Lindeboom bestudeerde de ontwikkeling van het Sovjet-Russische strafstelsel. Haar promotor was filosoof Herman Dooyeweerd, wiens colleges rechtsfilosofie ze zeer had leren waarderen. De promovenda, die zich uitvoerig documenteerde in Russische dagbladen, verdiepte zich vooral in de strafwet van 1926 en besteedde daarbij ruime aandacht aan de plaats van jeugd, gezin en moraal in het bolsjewistische strafstelsel. De promotieplechtigheid vond op 5 november 1937 plaats, anderhalf uur nadat haar verloofde zijn proefschrift met succes had verdedigd.

De twee jonge doctores traden een halfjaar later, in mei 1938, in het huwelijk. Ze vestigden zich in Den Haag, waar Diemer als parlementair redacteur voor de krant van zijn vader werkte. Doctor Diemer-Lindeboom werd, overeenkomstig de vigerende mores, huisvrouw — en moeder. Buitenshuis werd zij, conform diezelfde mores, actief op het vrijwilligersterrein van liefdadigheid en barmhartigheid. Ze werd medewerker van de protestants-christelijke reclasseringsvereniging, waarvoor ze zich onder meer bekommerde om kinderen die met de rechter in aanraking waren gekomen.

De oorlog raakte de Diemers prompt. Op 14 mei 1940 werd tijdens het bombardement van Rotterdam ook het gebouw van *De Rotterdammer*, op de Goudsesingel, verwoest. Diemer senior vond met zijn krantenbedrijf onderdak bij de *Nieuwe Rotterdamse Courant* en Diemer junior hervatte zijn (niet meer parlementaire) redactiewerkzaamheden, zo goed en zo kwaad als dat ging. Het verbod, in oktober 1941, van

De Rotterdammer was voor vader en zoon een klap, maar ook een verlossing, na maandenlang laveren tussen aanpassing en verzet.

Evert ging vervolgens als advocaat en procureur aan de slag. De verdiensten waren gering, de morele voldoening des te groter. Samen met Fenna, die sinds de sluiting van de Leidse universiteit een aantal rechtenstudenten onder haar hoede had genomen, bood hij juridische ondersteuning aan gezinnen van gearresteerde verzetsstrijders. Het echtpaar schreef ook gratieverzoeken voor ter dood veroordeelden, vaak tevergeefs. ‘Onze zwaarste opgave’, vertelde Fenna vijftig jaar na dato, ‘volgde na een bericht op een zaterdagavond.’ De maandag erop, 4 mei 1942, zouden de dagbladen een lijst met 72 terdoodveroordeelden publiceren, onder wie vijf of zes bekenden. ‘Wij hadden ook contact met hun families. We wilden niet dat die de doods aankondigingen in de krant zouden lezen.’ s Zondagsmiddags zijn we op de fiets gestapt en hebben we de verbijsterende boodschap aan de verwanten van de veroordeelden verteld.’

Vijf maanden later, in oktober 1942, besloot het echtpaar onderdak te verlenen aan een Joodse vrouw, de 23-jarige Marga de Liema, die aan familie en burens als huishoudelijke hulp van Indische komaf werd voorgesteld. Ze zou tot de bevrijding bij het gezin Diemer blijven wonen en als enige van haar familie de oorlog overleven.

‘**HET WAS GÊNANT**’ — Een invitatie, begin 1948, om op een bezinningsconferentie een referaat te houden over de plaats van de vrouw in de ARP markeert het begin van Fenna Diemer-Lindebooms politieke activiteiten, al zag het daar aanvankelijk niet naar uit. Haar eerste gedachte was namelijk: ik sla de invitatie af want binnen de ARP heeft de vrouw helemaal geen plaats. Maar echtgenoot Evert vond dat ze toch naar de conferentie moest gaan. ‘Het is de hoogste tijd voor verandering’, zei hij, om erop te laten volgen: ‘werk je maar goed in.’ En dat deed Fenna, die al gauw de schellen van de ogen vielen. Vrouwen, die tijdens de bezettingsjaren in het voorste verzetsgelid hadden gestaan, waren na de bevrijding door het mannenbroederlijk establishment weer naar de tweede rij terugverwezen. De ARP had in 1946, tijdens de verkiezingscampagnes voor de gemeenteraad en de Tweede Kamer, goede sier gemaakt met verzetsheldin Gezina van der Molen, maar ondertussen waren vrouwen angstvallig van de kandidatenlijsten ge-

weerd. ‘Koeriersters die hun leven gewaagd hadden, werden vanwege hun sekse niet geschikt geacht voor het volle lidmaatschap van de ARP!’, zei Diemer-Lindeboom meer dan vijftig later nog met even grote verontwaardiging. ‘Het was gênant.’

Haar lidmaatschap van een door voormalig minister Jan Donner gepresideerde partijcommissie, die zich over de plaats van de vrouw in het politieke leven ging buigen, wakkerde haar wrevel verder aan. Eerst duurde het driekwart jaar, tot april 1949, voordat de commissie, waarin ook Gezina van der Molen zitting had, bijeenkwam; daarna viel het gezelschap (twee vrouwen, vier mannen) aan biblicistisch gekibbel ten prooi. Oudtestamenticus Nico Ridderbos, hoogleraar aan de VU, dacht het postulaat van de ondergeschikte vrouw op vooroorlogse wijze met ‘ondubbelzinnige’ bijbelpassages te kunnen staven. Hij kreeg echter weerwoord van Diemer-Lindeboom die, in de geest van haar grootvader (goed kijken wat er écht staat), de grondteksten was gaan lezen en Ridderbos’ exegese van de hand wees.

Inmiddels had Diemer-Lindeboom, samen met Van der Molen, het Landelijk studiecentrum van vrouwelijke antirevolutionairen (SCEVAR) opgericht. De leden trokken het land in en hielden lezingen, Fenna voorop. Ook greep ze naar de pen. In 1949 publiceerde ze *Man én vrouw in het volle leven*, waarin ze eens te meer de staf brak over bevooroordeeld bijbelgebruik. Vier jaar later, in november 1953, herriep de ARP het besluit uit de jaren twintig dat passief vrouwenkiesrecht strijdig was met Gods Woord, maar het zou voorlopig een pyrrusoverwinning blijken te zijn. Op de kandidatenlijst voor de Kamerverkiezingen van 1956 stonden Diemer-Lindeboom en Van der Molen op een onverkiesbare plek. De doorbraak kwam in 1959, toen Diemer-Lindeboom in Rotterdam, waar ze na de bevrijding met haar gezin was neergestreken, het eerste vrouwelijke antirevolutionaire gemeenteraadslid werd. Pas in 1963 zou een vrouw voor de ARP zitting nemen in de Tweede Kamer, de juriste Jacqueline Rutgers. De Kamerfractie van zusterpartij CHU had haar eerste vrouw veertig jaar eerder al verwelkomd.

OVER LEVEN EN DOOD — Een voortrekkersrol vervulde Fenna Diemer-Lindeboom ook op het terrein van de medische ethiek. Voor de feestbundel die haar promotor Dooyeweerd in 1951 werd aangeboden, ter gelegenheid van diens zilveren ambtsjubileum, schreef ze een ar-

tikel over de toelaatbaarheid van kunstmatige inseminatie bij de mens. Alleen binnen het huwelijk, luidde haar conclusie, dus zonder donor van buiten het huwelijk. De materie zou haar aandacht blijven houden. In de eerste helft van de jaren zestig was Diemer-Lindeboom lid van de staatscommissie-Verveen die de wenselijkheid van wettelijke maatregelen inzake kunstmatige inseminatie bestudeerde. Ook de ethische aspecten van pil en abortus hadden Diemer-Lindebooms intense aandacht, met als drievoudig leidraad: is het nodig? is het wetenschappelijk verantwoord? is het welzijn van de vrouw ermee gediend? Was dat niet het geval, dan moest ‘nee’ worden gezegd. ‘Anders’, zei Diemer-Lindeboom naderhand, ‘wacht ons een biologische maatschappij waarin het recht van de sterkste zegeviert en waar geen plaats meer is voor de zwakken. Daar zal ik altijd tegen blijven waarschuwen.’

Het willen opkomen voor de zwakken in de samenleving, dat als een rode draad door haar werkzame leven liep, voerde Diemer-Lindeboom in 1961 de oceaan over. Als afgevaardigde van een maatschappelijk breed gedragen actiecomité lobbyde ze veertien dagen lang in de Verenigde Staten om de zwarte tiener Preston Cobb, veroordeeld voor moord, van de elektrische stoel te redden. ‘We want to help him, if we can, to have a chance to rehabilitate himself’, verklaarde Diemer-Lindeboom bij aankomst in New York, waar ze zich twee jaar eerder, als afgevaardigde naar de zesentwintigste Algemene Vergadering van de Verenigde Naties, sterk had gemaakt voor de Verklaring van de Rechten van het Kind. Preston Cobbs straf werd in 1964 omgezet in tien jaar cel. Een jaar later publiceerde Diemer-Lindeboom het boek *Ontgin nieuw land opdat zij leven*, waarin zij de doodstraf op bijbelse gronden afwees.

WOORDEN & DADEN — Als pleitbezorgster van de rechten van de vrouw en het kind kon het bijna niet anders dan dat Diemer-Lindeboom haar stem ook liet horen in het vraagstuk van de positie van het gezin in de moderne samenleving. Ze profileerde zich als ‘hoeksteen-denker’, met open oog evenwel voor maatschappelijke en culturele veranderingen. Die hadden aan het gezin als besloten economische, educatieve en geestelijke gemeenschap een einde gemaakt en de moeder dientengevolge tijd en ruimte geboden zich ook buitenshuis te ontplooiën. Dat was een winstpunt, ‘ook naar evangelische benadering’,

sprak Diemer-Lindeboom op de Christelijk Sociale Conferentie van 1952, om er fijntjes aan toe te voegen: ‘het inzicht is trouwens nog niet overal doorgebroken.’

Passief conformisme paste de moderne vrouw niet meer, wat ‘psychologische aanpassing’ van de man vergde. Tegelijkertijd waarschuwde Diemer-Lindeboom voor het gevaar ‘dat de vrouw die huwt zich niet met haar gehele innerlijk ter beschikking stelt voor man en kinderen.’ Dat een (nog) kinderloze gehuwde vrouw bleef doorwerken, was allerm minst reden tot morele verontrusting, maar zodra de eerste baby zich meldde, was de huishouding haar erepositie. ‘Dagelijkse afwezigheid van de moeder met jonge kinderen is hoogst ongewenst’, aldus Diemer-Lindeboom in 1952. Dat vond ze dertig jaar later, aan het einde van de tweede feministische golf, nog steeds. Ze ergerde zich aan het drammerige tamboeren op economische zelfstandigheid van de vrouw en maakte zich sterk voor herwaardering van het moederschap.

Een harmonisch gezinsleven was evenzeer gebaat bij goede huisvesting in een propere omgeving. Ook woning en wijk hadden daarom de prominente aandacht van Diemer-Lindeboom, in woord én daad. Twintig jaar lang, van 1962 tot 1982, was ze in Rotterdam (onbezoldigd) commissaris van woningbouwvereniging ‘Patrimonium’, de laatste jaren president-commissaris. Nóg langer, 23 jaar, diende Diemer-Lindeboom het Rotterdamse Eudokiaziekenhuis als bestuurder: van 1966 tot 1989.

Haar vele maatschappelijke functies en activiteiten (alle onbezoldigd: ‘allemaal dingen die op mij afkwamen’) bezorgden Fenna Diemer-Lindeboom in 1984 het officierschap in de orde van Oranje-Nassau. Zeven jaar later ontving ze, samen met haar man Evert, de Yad-Vashem-onderscheiding, als betoon van eerbied en respect voor de tweeënhalf jaar die ze tijdens de Duitse bezetting onderdak hadden geboden aan de Joodse Marga de Liema. Postuum viel Fenna Diemer-Lindeboom nog een eerbetoon ten deel. In 2005, een jaar na haar dood, werd haar naam, ter gelegenheid van het 125-jarig bestaan van de Vrije Universiteit, verbonden aan vier leerstoelen voor ‘vrouwelijk wetenschappelijk talent’. De leerstoelen moeten veelbelovende vrouwen stimuleren naar de top door te stromen, aldus een einde makend aan de ondervertegenwoordiging van vrouwelijke hoogleraren.